

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ В НАУЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

MODERN CONCEPTS OF STATE SOVEREIGNTY AND THEIR EVOLUTION IN THE SCIENCE OF CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE

Українець М.П., аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Національний університет «Острозька академія»

У статті досліджується сучасна природа державного суверенітету в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, які ставлять нові виклики перед класичними конституційними дефініціями. Незважаючи на усталене розуміння суверенітету як самостійності держави на своїй території та її незалежності у міжнародних відносинах, плюралізму теорій та концепцій державного суверенітету кризь призму часу та різних державно-політичних устроїв держав, сучасна практика членства держав у наддержавних об'єднаннях породжує дискусії щодо можливого «розмивання», «обмеження», «десуверенізації» або трансформації суверенітету.

У статті розглянуто проблему часткової добровільної передачі державних повноважень та суверенних прав наднаціональним органам, зокрема у рамках євроінтеграційних процесів.

Досліджено різні наукові підходи та концепції сучасного суверенітету, серед яких «об'єднаний суверенітет», «розподілений суверенітет», «обмежений суверенітет», «пізній суверенітет», «постсуверенітет» та «кооперативний суверенітет», що відображають багатогранність розвитку цього поняття. Використовуючи індуктивний метод та проведення паралелей із суміжними інституціями та сферами знань, досліджено взаємозв'язок прав людини та державного суверенітету, підкреслюючи, що суверенітет виникає на основі реалізації суверенних прав народу і не обмежується територіальними межами держави.

Особливу увагу приділено впливу глобалізаційних процесів, імплементації та апроксимації норм ЄС, діяльності міжнародних організацій та участі держав у наддержавних структурах на національну автономію. На прикладі України показано, що такі процеси не означають втрату державного суверенітету, а виступають механізмом кооперації, делегування окремих функцій та досягнення спільних економічних, безпекових та соціально-політичних цілей.

Окремо висвітлено питання військового та ядерного суверенітету, що потребує подальшого поглибленого наукового аналізу. Стаття підкреслює, що сучасний державний суверенітет є динамічним і багаторівневим явищем, яке зберігає свою політико-правову цінність і залишається ключовим елементом характеристики держави та державної влади в умовах глобалізації.

Ключові слова: державний суверенітет, конституційні принципи, конституціоналізм, глобалізація, євроінтеграція.

The article examines the contemporary nature of state sovereignty in the context of globalization and integration processes, which pose new challenges to classical constitutional definitions. Despite the established understanding of sovereignty as the independence of a state within its territory and its autonomy in international relations, and the plurality of theories and concepts of state sovereignty across time and various political systems, the modern practice of states participating in supranational unions generates discussions regarding potential "erosion," "limitation," "desovereignization," or transformation of sovereignty. The article addresses the issue of the partial voluntary transfer of state powers to supranational bodies, particularly within the framework of European integration processes.

Various scientific approaches and concepts of modern sovereignty are explored, including "pooled sovereignty," "divided sovereignty," "limited sovereignty," "late sovereignty," "post-sovereignty," and "cooperative sovereignty," reflecting the multifaceted development of this concept. Using an inductive method and drawing parallels with related institutions and fields of knowledge, the study investigates the relationship between human rights and state sovereignty, emphasizing that sovereignty arises from the exercise of the people's sovereign rights and is not confined to the territorial borders of a state.

Special attention is given to the impact of globalization processes, implementation and approximation of EU norms, the activities of international organizations, and the participation of states in supranational structures on national autonomy. Using Ukraine as an example, it is demonstrated that these processes do not entail a loss of state sovereignty but serve as a mechanism for cooperation, delegation of certain functions, and the achievement of common economic, security, and socio-political objectives.

The article also highlights the issues of military and nuclear sovereignty, which require further in-depth scientific analysis. It emphasizes that modern state sovereignty is a dynamic and multi-level phenomenon, which maintains its political and legal value and remains a key element in the characterization of a state and its government in the context of globalization.

Key words: state sovereignty, constitutional principles, constitutionalism, globalization, European integration.

Постановка проблеми. Категорія державного суверенітету в науці конституційного права є однією з максимально опрацьованих та розкритих, проте сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси ставлять перед нею нові виклики. Починаючи від формулювання концепції суверенітету держави у другій половині XVI ст. Жаном Боденом, закінчуючи сучасними концепціями які багатогранно розкривають зміст державного суверенітету та незважаючи на усталені конституційні дефініції, які підкреслюють самостійність держави на своїй території, незалежність у міжнародних відносинах, глобалізаційні процеси і членство у наддержавних об'єднаннях породжують дискусії щодо можливого «розмивання», «обмеження», «десуверенізації» чи трансформації суверенітету. Поширена точка зору полягає у тому, що держави, передаючи частину своїх повноважень наднаціональним інституціям (наприклад, у рамках євроінтеграції), формально зберігають суверенітет, але фактично частково поступаються та певною мірою його втрачають. Це породжує наукову проблему визначення сучасної природи державного суверенітету в умовах глобалізації.

і наддержавних утворень на державний суверенітет.

Актуальність дослідження полягає у необхідності комплексної оцінки впливу глобалізаційних процесів і наддержавних утворень на державний суверенітет.

Стан опрацювання проблеми. Слід зауважити, що незважаючи на вищезгаданий плюралізм теорій та концепцій державного суверенітету кризь призму часу та різних державно-політичних устроїв держав, станом на сьогодні можна ствердно сказати, що конституції демократичних держав містять загальну дефініцію, що виражається у самостійності та верховенстві держави на своїй території і незалежності у міжнародних відносинах.

Разом з цим експоненціальне масштабування та проникнення глобалізаційних процесів в кожен з держав-

учасниць міжнародних організацій чи наддержавних утворень зумовлює поглиблення полеміки щодо впливу їх на державний суверенітет.

Частина науковців схильється до висновків про послаблення чи часткову втрату суверенітету в контексті глобалізаційних процесів, характеризуючи їх ознаками «розмивання», «поглинання», «обмеження», «змішування», «ерозії», «девальвації», «десуверенізації» статусу суверенної держави та послаблення централізованих інститутів державної влади у процесі взаємодії з наддержавними утвореннями, що знайшли вираз у концепціях: «розподіленого», «обмеженого», «пізнього», «змішаного» та «постсуверенітету».

Прихильником такої теорії є Р. Хаас, який вважає, що суверенітет не лише стане слабшим в реальності, а те, що він має стати слабшим. Державам було б розумно послабити суверенітет, аби захистити себе, тому що вони не зможуть ізолюватися від того, що відбувається у світі [14]. Водночас Л. Калитюк та Б. Готов є прихильниками поняття «трансформації» суверенітету в умовах глобалізації [3, с. 6–14]. Натомість І. Троян, яка стверджує, що суверенітет продовжує набувати нових значень та особливостей, що впливає на трансформацію як внутрішніх, так і зовнішніх вимірів суверенітету та ін. [9, с. 130–136].

Протиставленням таких ідей є концепція об'єднаного, кооперативного суверенітету на ґрунті неподільності та єдності. Зокрема Ю. Шемшученко висловлює думку про те, що відмова від державного суверенітету рівнозначна відмові від територіальної цілісності, від права бути господарем у власному домі. [10, с. 2–3]. Концепцію «кооперативного суверенітету» як форми державного запропонувала С. Бессон [12]. На її переконання, «кооперативному суверенітету» притаманна передача повноважень тим органам, які найкраще забезпечать захист спільних суверенних цінностей і принципів, таких як цінності демократії та основні права.

Британський вчений Р. Беллами [13, с. 167–190] вказує на те, що, з одного боку, реалії міжнародних відносин та зміст міжнародних угод встановлюють обмеження до визначення державного суверенітету, а з другого, – такі обмеження несумісні із сутністю суверенітету. Вчений відзначає неможливість повного ігнорування суверенітету, оскільки держава не може його передати, при цьому зберігши усі властивості, які, власне, і визначають її як суверенну державу.

Праці Л. Дюгі ґрунтуються на однорідності та неподільності державного суверенітету з твердженням, що якби одна і та сама територія підпорядковувалась двом суверенним волям і прояви їх були суперечливими, то жодна з них не була б обов'язковою для іншої і тоді б жодна з них не була б суверенною, або ж прояв однієї волі був би обов'язковим на шкоду іншій, яка мусила б поступитися, а отже, перестала бути суверенною [5]. Думку про те, що суверенітет держави єдиний і неподільний, оскільки єдиним є народ, що створює державу і виступає джерелом її влади», відстоюють Ю. Битяк та І. Яковюк [1]. З огляду на невідворотність глобалізаційних процесів, М. Саракци висловлює переконання у тому, що вони призводять до відповідної конвергенції держав і поступового зникнення певних бар'єрів між ними, а процес євроінтеграції має наслідком не так обмеження державного суверенітету окремих країн, як делегування ними окремих своїх повноважень наднаціональним інституціям» [8, с. 785–793]. Проте, попри наскрізні впливи глобалізаційного характеру, як запевняє У. Кузенко, в сучасних умовах суверенітет усе ж не втрачає політико-правової цінності, а залишається важливим складником характеристики держави і державної влади. Вступаючи до міжнародних чи міждержавних об'єднань, держава не передає їм суверенітет. Ідеться тільки про передачу відповідних суверенних прав для досягнення спільних економічних, екологічних та інших цілей, точніше кажучи, про передачу права на здійснення відповідних функцій [6, с. 19].

Слід зауважити, що згадані концепції є теоретичними. На практиці у конституціях європейських держав зустрі-

чаються як випадки відображення про делегування повноважень, так і передачі компетенції міжнародним організаціям чи обмеження національного суверенітету.

Мета дослідження. Метою статті є спроба відстежити вплив глобалізаційних та євроінтеграційних процесів на сучасний державний суверенітет з використанням індуктивного методу дослідження. Згадані діаметрально протилежні погляди обумовлюють необхідність поглибленого вивчення та оцінки зазначених інституцій та процесів.

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо експериментально використати індуктивний метод дослідження, в тому числі з проведенням паралелей із суміжних інституцій та сфер знань.

Виходимо з того, що держава як соціальний інститут, який здійснює управління суспільством, утворене штучно саме з цією метою та є похідним та вторинним по відношенню до її народу. У демократичному суспільстві первинним джерелом влади є народ, який також має структурну одиницю, яка у законодавстві виражена як фізична особа чи людина у загальному значенні. Саме людина, наділена первинними правами, є центром інтересу та мети утворення держави як такої.

У Конституції України прямо зазначено, що саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Про те, що джерело всього суверенітету бере свій початок в нації; жодна група, жодна особа не може здійснювати владу, яка прямо не витікає з нього, стверджується ще в Декларації прав людини і громадянина [4]. У цьому контексті доцільно згадати В. Гюго, який вважав, що *свобода – це можливість робити дозволене правом, а загальний закон – це свобода, яка закінчується там, де починається свобода іншого*.

Варто зауважити, що за аналогією до людини, яка має власну правосуб'єктність та свободу, держава набуває таку правосуб'єктність через отримання суверенітету крізь призму демократичних принципів та процесів. Доречно використати й аналогію з теорії хімічної будови О. М. Буглєрова: *«Властивості речовин залежать від їх хімічної будови. За властивостями даної речовини можна визначити будову її молекули, а за будовою молекули – передбачати властивості»*. Звісно ж, проведення таких паралелей умовне, проте саме така точка зору на правосуб'єктність може дати змогу оцінити згадані вище процеси крізь призму природного права.

Не варто нівелювати того, що досить часто суспільний інтерес превалює над інтересом окремої особистості, однак, все ж саме права людини є основою конституцій практично усіх державних утворень, а їх забезпечення – метою існування.

Отримання суверенітету – це комплексний процес, який не пов'язаний виключно з набуттям атрибутів та ознак держави. Історія знає безліч прикладів утворення квазідержав, які хоча і відповідають теоретичним аспектам, проте державами не є. Звісно, громадяни, піддані чи учасники таких утворень можуть досить тривалий час проживати на території та за законами такої квазідержави, однак права бути повноцінними учасниками міжнародних відносин не набувають.

У свою чергу, відповідно до загальної дефініції, державний суверенітет – це самостійність, повнота й неподільність влади держави в межах її території та незалежність і рівноправність її у зовнішніх зв'язках.

Таким чином, державний суверенітет за своєю природою виникає на ґрунті прав людини, а в широкому виразі межує з суверенними правами інших держав. Суверенітет не обмежений кордонами його держави.

Без визнання суверенітету міжнародною спільнотою держава не набуває статусу його учасника, що, як наслідок, свідчить про неможливість діяти на міжнародній арені. У контексті сьогодення важко уявити будь-яку державу, яка не є чи не прагне бути учасником зовнішніх відносин.

Разом з цим, процеси та наслідки участі держави у міжнародних наддержавних утвореннях досить часто

оцінюється як десуверенізація, обмеження, змішування, розмивання, ерозія чи девальвація суверенітету.

Переконані, що заперечувати глобалізацію майже як заперечувати еволюцію. Людство на шляху свого розвитку прагне до розширення можливостей та свободи. Певною мірою можна стверджувати, що інститут національного громадянства поступається перед ідеєю "громадянина світу", що досить часто вживається в значенні абсолютної свободи. Особливо у країнах третього світу. Як наслідок, суспільні відносини потребують врегулювання та транс-національному рівні.

Як згадувалось вище, процеси глобалізації та інтеграції до наддержавних утворень прямо впливають на практично всі сфери суспільних відносин народу та реалізації його суверенних прав.

Прикладом може слугувати те, що гармонізація законодавства з ЄС переважно передбачає прийняття сотень нормативних актів, що інколи докорінно змінює законодавство держави, а участь міжнародних організацій у прийнятті управлінських рішень та кадрової політики оцінюється як прямий вплив на виконавчу владу, часткову чи повну втрата самостійності, а отже, суверенітету.

У зв'язку з цим слід розкрити зміст процесів імплементації, апроксимації, що мають властивості "дифузії". В контексті членства у ЄС, слід зазначити, що офіційне тлумачення поняття *Acquis communautaire* (МФА: [a, ki kɔmyno'te:ɛ], що має французьке походження означає «надбання спільноти». Приймаючи рішення про участь у ЄС та наближення національного законодавства до законодавства ЄС народ та парламент кожної з держав-учасниць вважає таке надбання високим досягненням та зразком нормотворення. За таких умов процес імплементації оцінюється як покращення, приведення у відповідність до еталонів, розроблених та апробованих кращими з держав.

Доцільно з'ясувати, які ж процеси чи наслідки глобалізації оцінюються як деструктивні. На прикладі України можна констатувати, що практично усі сфери суспільних відносин та суверенних прав народу певною мірою зазнають впливу зі сторони Європейського Союзу, уряду США (USAID), ООН, ОБСЄ, МВФ, НАТО, МАГАТЕ та інші.

Наслідками такої взаємодії є не лише гармонізація законодавства. Станом на сьогодні практично всі ключові кадрові рішення не приймаються без погодження з «партнерами». Оцінка такого впливу як експансія чи втрата самостійності не безпідставна. Проте, чи все так однозначно.

Відповідаючи на запитання, чи є такі зміни та вплив деструктивними та тотожними повній чи частковій втраті суверенітету, слід дати оцінку наступним ознакам:

- чи вільним є вступ до такого союзу чи організації;
- чи вільним є вихід з нього;
- чи не втрачає держава права контролю та втручання у випадку порушення прав її громадян;
- чи діє союз чи організація від імені його учасників та в його інтересах.

Відповіді на такі запитання є певною мірою «лакмусовим папірцем» свободи участі у таких організаціях.

Вважаємо за доцільне проведення паралелей з поширенням у приватному праві договором доручення. У випадку, якщо представник діє всупереч інтересам довірителя чи з перевищенням повноважень, такий договір може бути розірваний. За такої аналогії фізична особа, що делегувала власні права чи повноваження представнику, не позбавлена права діяти самостійно чи припинити таке представництво.

Масштабування такої моделі можливе на об'єднання юридичних осіб в асоціації чи корпорації, так і на міждержавному рівні – у союзи чи організації.

У зв'язку з цим, здійснення представницьких функцій на міждержавному рівні та в інтересах держав-учасників для досягнення спільних цілей, відповідним наддержавним утворенням не є безумовним послабленням чи втрачанням таких суверенних прав. Історія має приклад виходу Британії з Європейського Союзу, що свідчить про можливість денонсації держави участі в згаданих наддержавних утвореннях.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок про невідворотність процесу глобалізації та ствердити думку про те, що вирішення більшості геополітичних питань, в тому числі безпекових рішень, можливе лише шляхом об'єднання зусиль. Вектор України до Євроінтеграції та актуальні процеси конвергенції в контексті теоретично-правової та законодавчої основи державного суверенітету в її сучасному виконанні не виражає очевидних процесів десуверенізації. Водночас констатувати факт відсутності ознак впливу «лідерів світу» на суверенітет країн «третього світу» та навіть експансії ми не можемо.

Серед суверенних прав низки держав, зокрема, серед елементів військового суверенітету, чи за певними ознаками окремо, можливо виділити "ядерний суверенітет", що, на нашу думку, потребує поглибленого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія. Київ : Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2012. 335 с.
2. Боден Ж. Шість книг про республіку : хрестоматія «Історія вчень про право і державу» / уклад. та заг. ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Право, 2005. С. 45–78.
3. Глотов Б., Калитюк Л. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: український контекст. Державне управління та місцеве самоврядування. 2012. № 4. С. 6–14.
4. Декларація прав людини і громадянина 1789. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д – Й. 744 с. ISBN 966-7492-00-8.
5. Дюгю Л. Конституційне право: загальна теорія держави : репринт / пер. з фр. Ю. М. Оборотов. Одеса : Юридична література, 2005. 1008 с.
6. Кузенко У. І. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: загальнотеоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2016. № 6, ч. 2. С. 102–107.
7. Майніна М. С. Особливості реалізації державного суверенітету в Європейському Союзі : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2022. 226 с.
8. Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. *Науковий вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 785–793.
9. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 22. С. 130–136.
10. Шемшученко Ю. С. Державний суверенітет і правова держава (до 20-річчя Декларації про державний суверенітет України). *Віче*. 2010. № 16. С. 2–3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_16_2 (дата звернення: 15.09.2025).
11. Шемшученко Ю. С. Проблема державного суверенітету як предмет наукових досліджень. *Вісн. НАН України*. 2011. № 6. С. 3–4.
12. Besson S. Sovereignty in Conflict. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02516281/document> (дата звернення: 15.09.2025).
13. Bellamy R. Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Rights Within the EU. *Sovereignty in Transition* / за ред. N. Walker. Oxford : Oxford University Press, 2003. С. 167–190.
14. Haass R. State sovereignty must be altered in globalized era. URL: <http://www.taipetimes.com/News/editorials/archives/2006/02/21/2003294021> (дата звернення: 15.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 29.10.2025